

NASTAVNI PLANOVI I PROGRAMI VOJNIH ŠKOLA

U okvirima reforme i modernizacije školstva i obrazovanja u Armiji, centralno mesto predstavlja koncipiranje i izrada novih nastavnih planova i programa vojnih škola. Nastavni planovi i programi predstavljaju osnovu celokupnog obrazovno-vaspitnog rada, preko njih se ostvaruju obrazovno-vaspitni ciljevi (opšti, posebni i pojedinačni), koje naša vojna doktrina i koncepcija opšte-narodne odbrane postavljaju pred vojne škole. Sve ovo od učesnika u izradi planova i programa traži izuzetan napor, studiozan, analitički i naučni prilaz.

Veoma je opsežna oblast metodologije programiranja, a izrada nastavnih planova i programa se može tretirati sa više aspekata — multidimenzionalno. U ovom napisu izneće se samo neka, po našem mišljenju, najaktuelnija pitanja u vezi sa izradom novih planova i programa vojnih škola.

OSNOVNI IZVORI I POSTUPCI ZA KONCIPIRANJE I STRUKTUIRANJE SADRŽAJA NOVIH NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA

Valjanost novih nastavnih planova i programa zavisiće, u prvom redu, od usvojene metodologije programiranja, kao i od principijelnih rešenja i postupaka u izradi i realizaciji programa u nastavnoj praksi vojnih škola. Globalno posmatrajući, osnovni izvori, a time i metodološki postupci, na osnovu kojih ćemo istraživati i definisati obrazovno-vaspitne zahteve, jesu analiza radnih mesta¹, određivanje profila obučavanja i perspektivno planiranje potreba u kadrovima za JNA, i stanje i razvijenost vojne i drugih nauka, tehnike i naoružanja, kao i stanje i razvijenost teorije vojnog obrazovanja i vaspitanja uopšte. Uoprednim sagledavanjem

¹ Analiza radnih mesta predstavlja naučni i vrlo složen posao. Preliminarna istraživanja u zemaljskoj artiljeriji za potrebe odabiranja kandidata VA za smer artiljerija, na osnovu konstruisanog psihografa (sposobnosti, znanja, veštine, osobine ličnosti i dr.), kao i opisa radnih mesta, pokazala su da u zemaljskoj artiljeriji ima oko 300 specijalističkih dužnosti starišina koje zahtevaju specifične osobine ličnosti (intelektualne, psihomotorne, senzorne i dr.).

i izručavanjem ova dva osnovna (ne i jedina) izvora, njihovim jedinstvom i uslovljenošću, moguće je doći do baznih podataka koji će činiti polaznu osnovu za izradu nastavnih planova i programa.

Sa stanovišta tzv. funkcionalnog obrazovanja, tj. osposobljavanja za poziv (profesiju) i obavljanje odgovarajućih dužnosti u jedinicama i ustanovama, analiza radnih mesta i planiranje potreba u kadrovima određenih profila su primerni zadaci. Ovaj pristup predstavlja induktivni postupak u istraživanju obrazovnih potreba, polazi, u prvom redu, od prakse i za tzv. stručno-profesionalno (finalno) obrazovanje ima veći značaj. Prilagođenost sistema obrazovanja i školovanja našoj kadrovskoj politici, profilu kadrova koje želimo, njihovom broju i kategorijama, bitan je startni pokazatelj za programiranje. Usklađivanje razvoja sistema školstva i obrazovanja (ciljeva školovanja, sadržaja nastavnih planova i programa i dr.) sa realnim potrebama kadrova određenog profila u jedinicama predstavlja jedan od bitnih uslova za dugoročno planiranje i programiranje, važnu pretpostavku odnosa škola-trupa i transfera onog što se uči u vojnim školama u obavljanju funkcionalnih dužnosti u jedinicama i ustanovama.

Međutim, ako bi se pri izradi novih nastavnih planova i programa polazilo isključivo od radnog mesta i dužnosti koje će starije obavljati nakon završetka školovanja, takav pristup bi bio jednostavan, i odveo bi nas na puteve pragmatizma i tradicionalnog zanatskog praktikizma. Jednostavan pristup obrazovnim potrebama, neminovno bi doveo do defektnosti kadrova koje školujemo, do odvojenog posmatranja prakse i teorije, veština i navika u odnosu na znanja, što bi bilo pogrešno i nenaučno.

Posmatrajući relacije opšte-stručno, teorija-praksa, škola-trupa, fudamentalno-aplikativno, itd., u toku izrade nastavnih planova i programa u istraživanju obrazovno-vaspitnih zahteva i definisanju profila obučavanja (ciljeva školovanja i dr.), nužno se moramo, paralelno sa postupkom indukcije, služiti i postupkom dedukcije. Naime, pored praktičnog sagledavanja poslova i dužnosti, koji će se obavljati nakon završetka određene škole, nužno se mora uzeti u obzir i stanje i razvijenost nauke i tehnike uopšte, a posebno razvoj vojne nauke, ratne veštine, tehnike, naoružanja i opreme i vojne organizacije u celini. Dok je za stručno-profesionalno (završno) obrazovanje primarniji uticaj induktivnog postupka u istraživanju obrazovnih zahteva, za programiranje sadržaja nastavnih programa iz fudamentalnih, naučnih disciplina i područja, a to se, u prvom redu, odnosi na opšteobrazovne predmete i sadržaje, deduktivni postupak, načelno uzevši, ima veći značaj. Ovaj postupak, prvenstveno polazi i pretpostavlja respektovanje opštih-društvenih potreba, stanje i razvijenost nauke, i tehnike, i s obzirom na to, pronalaženje i utvrđivanje obrazovnih zahteva, Na taj način se kroz nastavu, na određen didaktičko-metodički oblikovan način, materijalizuju zahtevi društva i razvoj nauke i tehnike.

Međutim, to nikako ne znači da se u programiranju ovih sadržaja ne uzimaju u obzir i ne manifestuju zahtevi koji proizilaze iz obavljanja dužnosti i funkcija posle školovanja. Ipak, u ovom delu programa se pretežno ostvaruju opšta-fundamentalna znanja, interesi i sposobnosti, koji su u svojoj prirodi relativno stabilniji i trajniji i podložni su ređim promenama. Za ovaj deo programa, presudniji uticaj ima tzv. „društvena konvencija” a manje je zavisano od pojedinačnih i specifičnih potreba svake dužnosti i profila specijalizacije, jer čine određeni nužni standard za formiranje ličnosti, kakvu želi i treba naše društvo i Armija.

Bila bi krupna metodološka i suštinska greška ako bi se ova dva osnovna pristupa u izradi nastavnih planova i programa, i utvrđivanje obrazovno-vaspitnih zahteva, razmatralo odvojeno ili ako bi se dala isključiva prednost bilo kojem. Teorija i praksa, opšte i stručno, fundamentalno i aplikativno moraju biti u međusobnoj funkcionalnoj vezi i uslovljenosti. Ali, opšta zakonitost, da se povećavanje obima opšteg obrazovanja uvek povoljno odražava na mogućnost intenzivnog stručnog i profesionalnog obrazovanja, mora biti prisutna u radu na izradi novih nastavnih planova i programa. Odvojeno tretiranje opšteg i stručnog obrazovanja ima, pretežno, metodološki razlog, jer svako opšte obrazovanje postaje sve više deo stručnog, i obratno, stručno postaje i funkcija opšteg obrazovanja.

Istraživanje i definisanje obrazovno-vaspitnih potreba je samo jedna faza, deo posla u izradi nastavnih planova i programa, jer se paralelno moraju upoređivati i sagledavati objektivne i subjektivne mogućnosti za realizaciju ovih zahteva u praksi.²

RACIONALIZACIJA I IZRADA NOVIH NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA

Osnove racionalizacije nastave u vojnim školama treba da da i sam nastavni plan i program. Već istaknuta i stalno prisutna manifestacija disproporcije između stalno rastućeg znanja i iskustva dosadašnjih generacija (koje kroz nastavni proces treba prenositi na nove generacije), i vreme za koje se to objektivno može sprovesti, nužno zahteva da se traže racionalniji i efikasniji putevi, koji će koliko-toliko ovu suprotnost ublažiti. Osnove za to treba da nudi nastavni plan i program. Naravno da se kompletna znanja i iskustva ranijih i sadašnjih generacija ne mogu u potpunosti (posebno ne samo u toku školovanja) preneti na nove generacije, kako zbog ograničenog vremena tako i zbog individualnih mogućnosti i sposobnosti pojedinaca i drugih činilaca. Odraslom čoveku uopšte, a isto tako i starešini u armiji, preostaje da po-

² Opširnije o utvrđivanju vaspitno-obrazovnih potreba i mogućnosti videti u radu pukovnika dr I. Mrmka: „Metodologija izrade nastavnih planova i programa” u knjizi — Teorijski problemi savremene vojne nastave, izdanje VIZ 1968, str. 215.

sle osnovnog vojnog školovanja još dugo godina radi u svojoj profesiji. Promene i inovacije u razvoju nauke i tehnike su tako brze i velike da zahtevaju stalni i intenzivan samoobrazovni rad i „pedagoško-didaktičku urbanizaciju” i osposobljavanje jedinica i ustanova za primenu permanentnog obrazovanja svih starešina. Nema zemlje, niti armije, a pogotovu male, koja bi bila u stanju da školuje svoje starešine svakih 7—8 godina — u kom periodu, globalno, zastareva dobar deo znanja stečenih u školi.

Taj problem je u nas prisutan, i vrlo oštro se nameće u sadašnjem radu na novim nastavnim planovima i programima vojnih škola. Putevi za razrešavanje ovih suprotnosti još uvek nisu dovoljno istraženi, ali pokušaji i dosadašnji rezultati nas upućuju da pronalazimo moguća rešenja. Postupci koji bi doprineli ublažavanju ove suprotnosti, a na osnovu dosadašnjih iskustava, mogli bi da se baziraju na:

a) odabiranju zahteva iz celokupnog fonda znanja i iskustva;
b) normiranju i standardizaciji tih znanja i iskustva, respektujući i princip egzemplarnosti nastavnih sadržaja;³ i

c) obezbeđenju takve programske strukture i orijentacije za pojedine stupnjeve i nivoe vojnih škola, da se isti nastavni sadržaji ne izučavaju na raznim stupnjevima i nivoima, te stvore uslovi stvarne korelacije a izbegne nepotrebna kolizija. Naravno da je to u apsolutnom smislu nemoguće, već se radi o utvrđivanju razlika i nivoa programa pojedinih stupnjeva vojnih škola i primeni pretežno linearnog rasporeda gradiva, a izučavanje u tzv. koncentričnim krugovima svesti na nužnu meru.

Centralni problem sastoji se u tome kako da se odabere i standardizuje upravo ono gradivo koje su sa stanovišta obavezno-vaspitnih potreba Armije — vida, roda, službe i društva kao i celine, bitna i nužna, a koja treba preneti na nove generacije. Klasični problem i diskusija o tzv. didaktičkom materijalizmu i formalizmu odnosno o informativnoj i formativnoj komponenti nastave javlja se u novom svetlu. Predimenzioniranje i hipertrofiranje bilo koje komponente (da li više znanja — ili više sposobnosti), moglo bi nas odvesti na greške koje su u prošlosti bile dosta česte.

U dosadašnjim razmatranjima o načinu pristupa i izradi novih nastavnih planova i programa vojnih škola, manifestuju se dva gledišta. Prvo, nastavne programe i sadržaje treba tako strukturirati i postaviti da oni daju široke mogućnosti za orijentaciju i izbor sadržaja, tj. da budu zastupljeni maksimalni sadržaji, sa velikim brojem dodatka i činjenica, a da je stvar nastavnika da bira ono što je nužno i moguće realizovati s obzirom na vremen-

³ Pod egzemplarnošću u nastavi podrazumeva se takva didaktička koncepcija kojom se nastoji preovladati suprotnost između opširnosti nastavnog programa i ograničenog nastavnog vremena, tako da se iz nastavnog programa odaberu samo karakteristične (tipične, primerne, reprezentativne, egzemplarne teme, nastavne jedinice, vežbe i da se obrađuju na primeran-egzemplaran način.

ske i druge mogućnosti. Drugo, nastavne programe treba tako izraditi da se u njima kvantitativnim metodom odrede realno izvodljivi i bitni sadržaji.

U koncipiranju i struktuiranju nastavnih programa sve se češće i sve oštrije ističe zahtev i manifestuje potreba da se oni moraju raditi preciznije, da se gradivo u njima logički sistematizuje i po mogućnosti standardizuje, tako da se u situaciji ogromnog porasta i ekspanzije znanja i nauke na svim područjima obezbedi prenošenje i usvajanje upravo onih znanja, veština i navika koji su nužni, bitni i relativno trajni.⁴

Svakako je znatno lakše izraziti takve programe koji će „nuditi” sva znanja i iskustva, ne respektujući objektivne i subjektivne mogućnosti njegove realizacije u nastavnom procesu. U praksi naših vojnih škola, koliko je poznato, nije bilo ozbiljnijih pokušaja da se ta „mera” u obrazovnim zahtevima precizira, definiše i standardizuje. Određivanje ekstenzivne i intenzivne strane gradiva koje će se prenositi na pitomce — slušaocce, retko je u suštini bila stvar programa, već više stvar procene nastavnika — a što i pri njihovoj najboljoj želji ostaje u sferi subjektivnog.

Značaj selekcije i standardizacije programskih zahteva ima poseban značaj za praktični (primenjeni) deo nastave u vojnim školama, jer ovaj deo nastave angažuje znatan deo nastavnog vremena, a sticanje vojnih veština i navika u pojedinim nastavnim predmetima čini osnovni sadržaj nastavnog rada. Tako na primer, pri koncipiranju i izradi sadržaja za nastavni predmet: „artiljeriska nastava gađanja”, koja, pored teorijskih znanja, zahteva i sticanje većeg broja veština i navika, analiza je pokazala da je za realizaciju takvog programa potrebno 3,5 puta više nastavnog vremena od objektivno mogućeg za taj predmet. Redukcijom i standardizacijom zahteva u smislu izbora i selekcije bitnog od manje bitnog, nužnog od informativnog, razmatranjima gradiva sa stanovišta relativne tajnosti i proverenosti činjenica i drugim postupcima, celokupan program je sveden u realne i objektivne izvodljive okvire.

Istraživanje i utvrđivanje obrazovno-vaspitnih zahteva je samo jedan deo posla na izradi nastavnih planova i programa. Selekcija i standardizacija tih zahteva — pomoću kojih treba obezbediti najveću moguću racionalnost i najoptimalnija rešenja — predstavljaju dalji vrlo složen postupak u realizaciji ovih zahteva u nastavnim programima vojnih škola. Na ovaj način se zahtevi definišu, preciziraju, svode i ograničavaju u realne okvire i sklad sa mogućnostima, s obzirom na obim i dubinu sadržaja, psihofizičke sposobnosti i dr. Čitav ovaj posao predstavlja i proveravanje svih rešenja u praksi realizacije nastavnog programa, te stalno poboljšavanje datih rešenja, koja u svakom slučaju nisu i ne mogu biti stalna i nepromenljiva kategorija.

Pri izboru nastavnog gradiva (predmeta i sadržaja) nužno je definisati, bar osnovne kriterije, koje se moraju imati u vidu

⁴ U stručnoj literaturi se ovaj postupak i relativno nov pojam, nazivaju teksonomijska valorizacija programskih zahteva.

pri odlučivanju o tome šta treba da se unese u nastavni program, a šta ne, šta se mora potpuno usvojiti, o čemu samo informisati i sl. Ovi kriteriji treba da proizilaze iz naših armijskih specifičnosti, od zadataka osposobljavanja starešina za rat, kriterija koji se baziraju na našoj koncepciji opštenarodne odbrane i dr. Naravno, i drugi faktori moraju biti prisutni u određivanju ovih kriterija kao što su društveni zahtevi, zatim koliko su određeni nastavni sadržaji i znanja, značajna sa stanovišta nauke, kakvu ulogu ovi sadržaji imaju na formiranje i razvijanje osobina i sposobnosti i formiranje pravilnog pogleda na svet, kakve su mogućnosti pitomaca-slušalaca za usvajanje tih znanja (startna obrazovna osnova, intelektualne i druge psihofizičke sposobnosti, uzrast) i dr.

PROBLEM TZV. EKVIVALENCIJE NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA VOJNIH ŠKOLA SA NASTAVNIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA ŠKOLA U GRAĐANSTVU

Nužnost komparacije nastavnih planova i programa vojnih škola sa nastavnim planovima i programima odgovarajućih škola u našem društvu krije u sebi i određene potencijalne negativne reperkusije i rizik. Koncepcija i struktura nastavnih planova i programa vojnih škola, prvenstveno treba da je zasnovana na istražnim obrazovno-vaspitnim zahtevima Armije, kao i na zahtevima svakog roda-službe i njihovih specijalnosti, i na toj osnovi definisanih profila obrazovanja i ciljeva (opštih, posebnih i pojedinačnih) školovanja. Tek na osnovu tako definisanih potreba i profila obrazovanja, moguće je pristupiti određivanju strukture i sadržaja nastavnih planova i programa.

U ovoj fazi rada nužno je koristiti i analizirati sadržaje nastavnih planova i programa i drugih vojnih škola (naših i stranih), kao i programe odgovarajućih škola u građanstvu, radi korišćenja pozitivnih iskustava i komparacije programa. Međutim, stvarna ekvivalencija nastavnih planova i programa nekih vojnih škola sa odgovarajućim školama u građanstvu je vrlo složen posao, koji sledi tek nakon izrade nastavnih planova i programa vojnih škola. Odgovarajući savezni organi za obrazovanje i školstvo zajedno sa vojnim predstavnicima izvršiće ekvivalenciju nastavnih planova i programa vojnih škola i nastavnih planova i programa odgovarajućih škola u građanstvu. Na toj osnovi, a na osnovu komparativnih pokazatelja predmeta i njihovih sadržaja (obim i dubina), treba utvrditi mogućnost koje škole svojim pitomcima-slušaočima, pored vojnostručne spreme, obezbeđuju i sticanje stručne spreme za određene poslove u građanstvu. U tom slučaju će slediti tzv. postupak „nostifikacije” diploma, odnosno svedočanstva koje daju vojne škole. Ovaj posao, po svom karakteru, normalno bi trebalo da se propiše određenim pravno-regulativnim postupkom i dokumentom kod saveznih organa za obrazovanje.

Problem integracije vojnog školskog sistema sa školskim sistemom u našem društvu zavisi isključivo od tzv. usaglašavanja nastavnih planova i programa vojnih škola sa nastavnim plano-

vima i programima škola u građanstvu. Zagovornici ovakvog shvaćanja su, ponekad, spremni da „preuzimaju“ čitave predmete i sadržaje od škola u građanstvu, sa ciljem se pošto-poto obezbedi sticanje stručne spreme za poslove u građanstvu. Ovakva težnja mogla bi dovesti do toga da se armijski obrazovno-vaspitni zahtevi potisnu u drugi plan ali da ne budu na nivou stvarnih potreba, a to krije u sebi velike opasnosti za pravilnu i doslednu realizaciju reforme vojnog obrazovanja i školstva. Prema tome, da bi se obezbedio nivo i rang naših vojnih škola, odnosno da bi se one podigle na stepen srednjih i visokoškolskih ustanova potrebno je da izbor i struktuiranje sadržaja budu takvi da po svom karakteru budu na nivou srednjih, odnosno visokih škola u građanstvu.

Ako se radi o opšteobrazovnim predmetima i sadržajima, tada, svakako, nastavni planovi i programi vojnih škola moraju u svoj sadržaj uključiti one opšteobrazovne (humanističke, prirodno-naučne, matematičke i opštetechničke) sadržaje koji su standardni za škole određenog nivoa u našem društvu. Međutim, i ovde su moguća i nužna određena prilagođavanja i usmeravanja, s obzirom na armijske specifičnosti, s tim da ne izgube opšteobrazovni karakter.⁵

Problem usaglašavanja je naročito prisutan kod nekih vojnih škola (tehničke, veze, saobraćajne, ABHO, intendatske i dr.), zbog postojanja sličnih škola u građanstvu, dok kod tzv. „komandnih“ škola (pešadijskih, artiljerijskih, oklopnih jedinica i dr.), taj problem, posebno ako se radi o vojnostručnom području, je znatno manje izražen.

PRELAZNI PERIOD SA STARIH NA NOVE NASTAVNE PLANOVE I PROGRAME

Značaj i obim poslova na izradi nastavnih planova i programa nužno iziskuju određeni vremenski prostor, koji treba da omogućiti što potpuniju realizaciju postavljenih ciljeva. U principu, prelazni period treba da traje toliko da omogućiti svim starešinama da po potrebi doškolovanja (redovno ili vanredno), ili polaganjem diferencijalnih ispita, steknu stručnu spremu kao i starešine koje završavaju škole po novim nastavnim planovima i programima.

Ovo je naročito značajno za one škole u kojima nastupe bitne i suštinske promene, prvenstveno u sticanju stručne spreme (npr. sa zvanja mehaničara — u zvanje srednjeg tehničara i sl.).

Zbog toga, ovim školama, pored rada na izradi novih nastavnih planova i programa, predstoji rad i na izradi diferencijalnih programa, koje treba da obuhvate razlike predmeta i sadržaja između novih i starih nastavnih planova i programa.

⁵ Tako na primer, u srednjim vojnim školama treba u predmetu: „književnost sa osnovama jezičke i estetske kulture“ — da se izučavaju osnove makedonskog i slovenačkog jezika, a u predmetu istorija strani jezik — vojna terminologija i drugo.

Dosadašnje analize u nekim školama srednjeg obrazovnog stupnja (podoficirskim) pokazuju da je ovaj problem dosta složen. Naime, u sadašnjem trenutku je veoma aktuelno pitanje izrade prelaznih programa za klase koje se sada nalaze na školovanju, a posebno za klase koje se nalaze u trećoj (završnoj) godini školovanja. Prema nekim anketama veliki deo pitomaca treće godine (50—80%) i deo pitomaca druge i prve godine, nisu voljni da produže školovanje na četiri godine (materijalni razlozi, konkurisali su na tri a ne četiri godine, bojazan da neće uspešno završiti školovanje po novom programu zbog zaoštrenih i težih uslova, novi predmeti, veći sadržaji i obaveze i sl.). Teškoće su i u tome što deo škola neće moći izraditi prelazne programe dok se ne izrade novi, zatim teškoće u obezbeđenju nastavničkog kadra, nastavnih objekata i sredstava (kabineta i dr.). Javljaju se i problemi didaktičko-saznajne prirode, jer bi se neki opšteobrazovni predmeti izučavali u dve faze, fragmentarno i parcijalno, sa dosta kolizije, ponekad bi vojnostručni (aplikativni) predmeti prethodili opšteobrazovnim (fundamentalnim), što nije prirodno.

Prema dosadašnjim analizama, mada one nisu još potpune, verovatno da će klase pitomaca srednjih vojnih škola koje se nalaze u trećoj godini školovanja morati završiti školovanje po starijim programima, dok bi klase koje se nalaze u drugoj i prvoj godini mogle u trećoj i četvrtoj godini produžiti školovanje po prelaznim programima, mada će i ova rešenja imati izvesne negativne reperkusije u osposobljavanju pitomaca.

VREDNOVANJE NOVIH NASTAVNIH PLANOVA I PROGRAMA VOJNIH ŠKOLA

Najčešći uzrok, pored objektivnih činilaca (promene u razvoju nauke i tehnike i vojne misli uopšte), čestim i ponekad neaktivnim izmenama i dopunama nastavnih planova i programa leži u metodologiji izrade nastavnih planova i programa, kao i način praćenja i verifikacije tih programa u nastavnoj praksi. Izrada nastavnih planova i programa, zasnovana na naučnoj metodologiji (istraživanje obrazovno-vaspitnih potreba i definisanje profila obučavanja, standardizacija zahteva i dr.), zahteva i odgovarajuće (u prvom redu eksperimentalne) postupke u praćenju i valorizaciji programa u nastavnoj praksi.

Neophodna su empirijska i teorijska istraživanja kvantitativna i kvalitativna) valjanosti nastavnih programa u nastavnoj praksi, inače će naša saznanja o njihovoj adekvatnosti stvarnim potrebama i mogućnostima biti površna i subjektivna. Već je na više mesta konstatovano da u nas naučne kritike ima veoma malo, a to se svakako odnosi i na sadržaje nastavnih planova i programa, gde je preovlašivalo mišljenje pojedinaca (najčešće nastavnika) o tome šta je potrebno menjati, dopunjavati ili izbacivati iz sadržaja nastavnih programa.

Prema tome, nužno je da se realizacija novih nastavnih planova i programa vojnih škola prati i eksperimentalno proverava u nastavnoj praksi — određenim instrumentima (tekstovi ankete i dr.) i na toj osnovi (a na temelju proverenih i dokazanih podataka) utvrdi valjanost programa u celini, njihovog sadržaja, obima i dubine gradiva pojedinih predmeta, njihove adekvatnosti ciljevima školovanja i dr.

Za određeni period novi nastavni planovi i programi bi trebalo da imaju eksperimentalni karakter. U tom periodu, pomoću određenih istrumenata, treba pratiti realizaciju programa u nastavnoj praksi škole i utvrditi njihove dobre i loše strane, a na osnovu toga i njihovo poboljšanje. Naravno, nastavni planovi i programi nisu i ne mogu biti statični, već dinamične i fleksibilne prirode i osetljivi su na sve objektivne, ali i subjektivne uticaje, što u stvari, još više ističe potrebu objektivnijeg praćenja i unošenja tih promena u nastavne planove i programe. Tada bi nam novi nastavni planovi i programi, pored zadovoljenja opštih didaktičkih zahteva, bili i relativno trajniji.

Izradom novih nastavnih planova i programa vojnih škola nužno je paralelno rešavati i druga pitanja njihove realizacije u nastavnom procesu. U prvom redu dolazi u obzir osposobljavanje nastavnog i nastavničkog kadra za realizaciju ovih zahteva, kao i obezbeđenje odgovarajućih nastavnih objekata i sredstava, udžbenika i dr. Naročito je osetljiv i značajan problem udžbenika, s obzirom na neka dosadašnja loša iskustva. Savremeno koncipiran udžbenik (metodski postavljen tekst, ilustracije, tehnička rešenja, itd.) treba da dobrim delom omogući racionalnije i uspešnije usvajanje znanja i izvršenje zadataka nastavnog plana i programa. No, to je poseban problem, koji traži posebno razmatranje.

Major
Dorde STANIC